

საინფორმაციო ბიულეტენი

ქვა სამართაშორისო კავკასიაში

ამ ნომერში:

ქვა ცვლილებებისთვის
ემზადება

რაჭველი ფერმერის
თამამი ოცნებები

ცოდნის გაზიარება
ხალხს აერთიანებს

მცირე ბიზნესით -
დიდი ცვლილებები

მარნეულის
საკონსოლიდაციო
ცენტრი წარმატებით
აგრძელებს
საქმიანობას

მცირე გრანტები
სიღარიბის
შესამცირებლად

ქალთა მობილიზება
ხალხისათვის

იდეების

და მისწრაფებების

მხარდაჭერა

წინამდებარე ბიულეტენში იმ ადამიანებს გაიცნობთ, რომლებიც თავიანთი თემის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან ცვლილებას ახდენენ და სხვებსაც სტიმულს აძლევენ, წვლილი შეიტანონ ამ საქმეში. არაფერია უფრო შტამბეჭდავი, ვიდრე განვითარების შესაძლებლობებს მოკლებული ადამიანების უკეთეს მომავალზე ოცნება, რომლებიც გამბედაობს იკრებენ და მოქმედებაზე გადადიან.

“ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ ჩვენი საქმიანობით შეჭირვებულ ადამიანებს საშუალება ეძლევათ იდეები განახორციელონ და თავიანთ მისწრაფებები რეალობად აქციონ. სწორედ ეს არის ქეას პროგრამული მიდგომის არსი.”

სომხეთში ბოლო ვიზიტისას შევნიშნე, რამდენად დაშორებულია ცენტრებს საქართველოსა და სომხეთის სასაზღვრო რეგიონში მდებარე სოფლები. ხანგრძლივი და მკაცრი ზამთრის გამო სოფლის ეკონომიკა ერევანსა და ქვეყანაში მოქმედ ბაზარს რეალურად მონყვეტილია. მაგრამ ისეთი ადამიანები, როგორებიც გაიანე და არტაში არიან, ნახულობენ ახალ გზას, რომ თავიანთ სოფელში მცხოვრები ქალები სხვადასხვა აქტივობების მეშვეობით გააერთიანონ და მენარმეობაში ჩართონ.

მე ძალიან მომწონს ქეაში მუშაობა. მომწონს, ის რომ საშუალება მეძლევა ლარიბი მოსახლეობის თანასწორობისა და სამართლიანობისათვის ვიბრძოლო. მიხარია იმის მოსმენა, როგორ ეხმარება ქეა ცენტრებიდან დაშორებულ და ეკონომიკურად სუსტ რეგიონებში მცხოვრებ ქალებს ახალი საქმეების კეთებაში, რაც მათ საკუთარი თავის რწმენას მატებს.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ ჩვენი საქმიანობით შეჭირვებულ ადამიანებს საშუალება ეძლევათ იდეები განახორციელონ და თავიანთ მისწრაფებები რეალობად აქციონ. სწორედ ეს არის ქეას პროგრამული მიდგომის არსი.

ჩვენი მომავლის ხედვა ითვალისწინებს სოფლის მეურნეობის მდგრად განვითარების გზით სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მშვიდობასა და სტაბილურობის ხელშეწყობას. ცვლილებების მოხდენა კი მხოლოდ ერთად მუშაობითაა შესაძლებელი: მთავრობის, სათემო ორგანიზაციების, სამოქალაქო და კერძო სექტორის ჩართულობით. შემდეგი ათი წლის განმავლობაში აქტიურად ვითანამშრომლებთ სწორედ ამ სტრატეგიულ პარტნიორებთან და მოკავშირეებთან.

ტომას რეინოლდსი

მისიის დირექტორი

ქეა საერთაშორისო კავკასიაში

ქეა ცვლილებებისთვის ემზადება

ჩვენი პროგრამის მიზანია სიღარიბის, მოწყვლადობისა და სოციალური უსამართლობის შემცირება სამხრეთ კავკასიაში და მდგრადი განვითარებისათვის მდგომარეობის გაუმჯობესება, რითაც ხელს ვუწყობთ სტაბილურობასა და მშვიდობას რეგიონში.

პროგრამის სამიზნე ჯგუფი:

სოფლად მცხოვრები მოსახლეობა, რომელიც სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იმყოფება ან ამ საფრთხის წინაშე დგას.

- სოციალურად და ეკონომიკურად დაუცველი (მარგინიზირებული) მოსახლეობა და/ან ცენტრებისგან დაშორებულ დასახლებებში მცხოვრები მოსახლეობა, რომელსაც ბაზრებზე და ძირითად სერვისებზე ხელი არ მიუწვდება;

- პოლიტიკური გარემოებების (კონფლიქტი, ჩაკეტილი საზღვრები) და/ან ბუნებრივი კატასტროფების შედეგად დაზარალებული მოსახლეობა ან მოსახლეობა, რომელიც ასეთი საფრთხის წინაშე დგას;

- ახალგაზრდები (ასაკი 18-30);

- ქალები.

დაფინანსების ახალი წყაროები, სამიზნე ჯგუფებისათვის ახალი შესაძლებლობები, ახალი პარტნიორობები — ეს მხოლოდ მცირე ჩამონათვალაა იმისა, თუ რას ელოდება ქეა პროექტიდან პროგრამულ მიდგომაზე გადასვლის შედეგად.

ქეა საერთაშორისო კავკასიაში სტრატეგიული რესტრუქტურისა და ცილისხმევის ემზადება. ეს გულისხმობს რესურსების და ძალისხმევის ახლებურ გადანაწილებას.

ბიზნეს მოდელი, რომლის შემუშავებაც მიმდინარე წელს დასრულდება, განსაზღვრავს ქეას როლს ეკოსისტემაში; მის სისტემურ ხედვას და პარტნიორობთან ურთიერთობას და ასევე ორგანიზაციის სტრუქტურის მორგებას მის ძირითად კომპეტენციებზე.

გამოვლინდა ოთხი სტრატეგიული მიმართულება, რომელიც ამ პროცესს წარმართავს:

- რისკების შემცირებისა და შედეგის გაუმჯობესების მიზნით ფინანსური რესურსების დივერსიფიკაცია;

- საინტერესო იდეების ფართო სპექტრის მოძიება, რომლებიც შესაძლებელია პოზიტიურ ცვლილებებზე მიმართულ ინიციატივებად გარდაიქმნას და ახალ საინვესტიციო წყაროებიდან დაფინანსდეს;

- ახალი, ინოვაციური, ფართო პარტნიორული ურთიერთობის დამყარება და ეფექტური კომუნიკაციის ჩართვა ამ პროცესში;

- ორგანიზაციის ფიქსირებული ხარჯების აქტივებად გადაქცევა და ეკოსისტემაში განხორციელებულ ტრანზაქციებზე საკომისიოს მიღება;

გარდა ამისა, რანჟირების შედეგად გამოიკვეთა ის სამი ძირითადი პარტნიორი, რომელიც განსაზღვრავს დროის და რესურსების ინვესტირებას: თემები, კერძო სექტორი და სამოქალაქო საზოგადოება.

პროგრამული მიდგომა ქეას სამხრეთ კავკასიაში გრძელვადიანი კონცეფციის შემუშავებაში დაეხმარა. ამასთან, პროგრამის განხორციელებას ქეა სხვა მრავალ მხარესთან ერთად აპირებს. პროგრამული მიდგომა არსებული ეკოსისტემის შესწავლის შედეგად შემუშავდა, რომელიც, თავის მხრივ, სიღარიბის გამომწვევი მიზეზების, სოციალური მდგომარეობის, ადამიანური პირობების კვლევას ეფუძნება.

ქალთა მობილიზება ხალხისათვის

“ქალების გაძლიერების მისაღწევად პირველი რიგში, საჭირო იყო მათი ძირითადი ინტერესებისა და პრობლემების გაგება,” ასე ფიქრობს გაიანე სიმონიანი, ქალაქ სისიანის თემის აქტივისტი.

სისიანი, რომლის მოსახლეობა სულ რაღაც 17 000-ია სომხეთის სამხრეთით სიუნის პროვინციაში მდებარეობს.

“ბევრი რამის გაგება გვინდოდა, შეგვეძლო თუ არა ეფექტური სტრატეგიის განხორციელება ქალების მობილიზებისთვის და რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, როგორ აგვემალღებინა მათი ავტორიტეტი ადგილობრივი მოსახლეობის თვალში, რათა მათ თავი ეგრძნოდ საჭიროდ, ძლიერებად და შეძლებოდათ თემის ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობა.

სისიანელი და მეზობელი პროვინციებში მცხოვრები ქალების გაცნობა აღმოჩენა იყო გაიანესა და მისი თანამოაზრეებისთვის, რომლებიც პროექტში “სამხრეთ კავკასიაში მშვიდობის მშენებლობისათვის ქალთა შესაძლებლობების განვითარება” ჩაერთვნენ. პროექტს ქვა საერთაშორისო კავკასიაში და ჰელსინკის მოქალაქეთა ანსამბლეა — სომხეთის კომიტეტი ახორციელებენ.

“აღმოჩენა იყო ის, რომ ქალაქი არანაირ შესაძლებლობებს სთავაზობს აქ მცხოვრებ უამრავ განათლებულ და ნიჭიერ ქალს. ქალებს მათი შესაძლებლობების დემონსტრირების საშუალება არ ეძლევათ. ჩვენ ვფიქრობთ ეს იყო მიზეზი, თუ რატომ არ მონაწილეობენ ისინი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ქალები მთელს დროს სახლში ატარებენ და პოტენციალის რეალიზებას ვერ ახერხებენ.”

გაიანემ და მისმა გუნდმა გადანყვიტა ორი მიმართულებით ემუშავა. პირველ რიგში, მათ ორგანიზება გაუკეთეს ღონისძიებებს, სადაც ქალებს შეეძლოთ მათი უნარჩვევებისა და მუშაობის დემონსტრირება. ტრენინგზე მიღებული გამოცდილების შედეგად - გუნდურ მუშაობის პრინციპები, ლიდერობას, სამოქალაქო ინიციატივის ორგანიზება - ჯგუფმა მედიის, ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მთელი ქალაქის ყურადღება მიიპყრო. ამავდროულად, მათ ადგილობრივი რესურს ცენტრი გახსნეს, სადაც ქალებს შეეძლოთ იურიდიული, ფსიქოლოგიური და ეკონომიკურ საკითხებზე კონსულტაციისთვის მიემართათ. ყველა კონსულტანტი, რომელიც აღნიშნულ ცენტრში მუშაობს, სისიანის აქტიური ჯგუფის მუდმივი წევრები არიან და ყველა მათგანი მოსახლეობას უსასყიდლოდ ემსახურება.

ერთი წლის შემდეგ მათმა ძალისხმევამ უკვე შედეგი გამოიღო. არგინე საჰაკიანი სისიანის ერთ ერთია, რომელმაც კონსულტაციით ისარგებლა და თავად გახდა ჯგუფის და სისიანის თემის აქტიური წევრი.

გაიანე სიმონიანი, თემის აქტივისტი ქალაქ სისიანიდან ფოტო: ჰაიკ მანველიანი/ვეროკაეშირის დელეგაცია სომხეთში

“აღმოჩენა იყო ის, რომ ქალაქი არანაირ შესაძლებლობებს სთავაზობს აქ მცხოვრებ უამრავ განათლებულ და ნიჭიერ ქალს. ეს იყო მიზეზი, თუ რატომ არ მონაწილეობენ ისინი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.”

სურათზე: ადგილობრივი თემისა და მთავრობის მონაწილეობით აღდგენილი პარკი; ბავშვები პარკის გახსნის ცერემონიაზე.

ფოტო: ჰაიკ მანველიანი/ევროკავშირის დელეგაცია სომხეთში

პროექტი “სამხრეთ კავკასიაში მშვიდობის მშენებლობისათვის ქალთა შესაძლებლობების განვითარება” დაფინანსებულია ევროკავშირის (EU) მიერ ავსტრიის გაენითარების თანამშრომლობასთან ერთად (ADC).

“მე საოჯახო სამართლთან დაკავშირებით კონსულტაცია მივიღე და იმ დროისთვის არსებული პრობლემები მოვაგვარე. გარდა იმისა, რომ უფასო მომსახურებით ვისარგებლე, იურიდიული კონსულტაცია ჯერ ერთი ნდობით აღსავსე ატმოსფეროში გამიწიეს, მეორეც კონსულტანტები ქალები იყვნენ, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი იყო. ჩვენს ქვეყანაში იურისტების უმრავლესობა ხომ მამაკაცები არიან.”

დროთა განმავლობაში არგინეც ჯგუფის აქტიური წევრი გახდა. მისი მეუღლე თავდაპირველად ჯგუფის მუშაობასადმი სკეპტიკურად იყო განწყობილი, მაგრამ მალე ისიც ჩაერთო მათ საქმიანობაში. ადგილობრივი თემისა და მთავრობის დახმარებით ჯგუფმა ორგანიზება გაუკეთა ქალაქის სკვერის რესტავრაციას, რომელიც მოსახლეობას საშუალებას აძლევს დრო სასიამოვნო გარემოში გაატარონ.

გარდა ამისა, ღონისძიებამ ჯგუფის მუშაობის შესახებ ინფორმაციის გავრცელებას შეუწყო ხელი. “ახლა, მე და ჯგუფის სხვა წევრებს ქალაქში გვცნობენ და კითხვებითა და პრობლემებით მოგვმართავენ”, - ამბობს გაიანე. “ყოველთვის სასიამოვნოა, როდესაც დახმარებისთვის მოგვმართავენ და კიდევ უფრო სასიამოვნოა, როცა მათი დახმარება შეგვიძლია”.

მნიშვნელოვანი ფაქტები

- ქალებმა მონაწილეობა მიიღეს სწავლებაში, რომლებიც მიზნად ისახავდა სამხრეთ კავკასიის ექვს კონფლიქტით დაზარალებულ რეგიონში სათემო ცხოვრებაში ქალთა აქტიურობის ხელის შემშლელი ფაქტორების გამოკვლევას;
- მთელ სამხრეთ კავკასიის რეგიონში 20 ქალ აქტივისტთა ჯგუფი შეიქმნა, მათ ტრენინგები შემდეგი მიმართულებით უტარდებათ: ლიდერობა, ჩგუნდური მუშაობა, სამოქალაქო ინიციატივების დაგეგმარება და ადვოკატირება;
- აქტივისტ ქალთა ჯგუფებმა 30 ადგილობრივი ღონისძიება განახორციელეს, რათა მომხადრიყო მათი მობილიზაცია ადგილობრივი საჭიროებების გადაწყვეტის მიზნით;
- 200-ზე მეტმა ადამიანმა ისარგებლა პროექტის პარტიორი ორგანიზაციების მიერ განეული იურიდიული და ფსიქოლოგიური კონსულტაციებით. კიდევ უფრო მეტმა ისარგებლა აქტივისტ ქალთა ჯგუფების რჩევებითა და კონსულტაციებით;
- 1500-ზე მეტმა ადამიანმა მიიღო მონაწილეობა ტრენინგებში, გაცვლით ვიზიტებსა და მშვიდობისა და ტოლერანტობის თემაზე ჩატარებული აქტივობებში, სადაც ხაზგასმით იქნა აღნიშნული მშვიდობიანი თანაცხოვრება სამხრეთ კავკასიაში.

ცოდნის გაზიარება ხალხს აერთიანებს

იმისათვის, რომ
გახდეს დემო-
ფერმერი,
სათემო კავ-
შირის წევრები
თანახმა
არიან ინფორმა-
ცია და მოსავ-
ლის ნაწილი
სხვა ფერმერს
გაუზიარონ.

ფუტკარი, ნიორი და ქათმები სოფელ უსახელოში მცხოვრებ სამ ქალს სათემო კავშირების გაძლიერებაში დაეხმარა.

თამილა ყურაშვილი, მარიკა კობერიძე და ჟანა თვარაძე ფუტკარის მოშენების ახალი გზები, ნიორის მოყვანა და ქათმის გაზრდის ახალი ტექნოლოგიები ათვისეს. ქეასგან საჭირო მასალები მიიღეს და ტრენინგები გაიარეს.

პროექტის მეშვეობით სხვადასხვა ტიპის - ვაშლის, კაკლის, ჯოლოს, კარტოფილის, სიმინდის, ნიორის, ასევე ახალი ჯიშის ქათმის მოშენებისა და მეფუტკრეობის სადემონსტრაციო ნაკვეთი მოეწყო. შედარებისთვის სადემონსტრაციო ნაკვეთები არსებული ნაკვეთების პარალელურად გაშენდა.

ჟანა თვარაძემ ახალი სახეობის 10 კილო ნიორი დათესა და რეკორდულად დიდი - 80 კილოგრამი მოსავალი მოიყვანა. ტრენინგზე ჟანამ ნიორის ქიმიური საშუალებებით სანერგედ მომზადება შეისწავლა, გაცვლითი ვიზიტის ფარგლებში ცაგერში, სამეგრელოში, ახალციხესა და ქუთაისში სხვა სადემონსტრაციო ნაკვეთებსაც ეწვია. მათგან ნიადაგის განაყოფიერება, ჰიბრიდების გამოყენება, ნიორი შეგროვება, შენახვა და ნივრის ბაზარზე გასატანად მომზადება ისწავლა.

ჟანა ფიქრობს მოყვანილი ნიორი სათესლე მასალად გაყიდოს და უფრო მეტი მოგება ნახოს. იგი ასევე აპირებს მოსავლიდან თესლი შეინახოს და ხუთი წლის განმავლობაში მაღალი მოსავალი მიიღოს.

იმისათვის, რომ გახდეს დემო-ფერმერი, სათემო კავშირის წევრები თანახმა არიან ინფორმაცია და მოსავლის ნაწილი სხვა ფერმერს გაუზიარონ. ჟანა ნიორს თავის მეზობელს თამილა ყურაშვილს აწვდის, რომელიც თავისმხრივ ბრაჰმას ჯიშის ქათმების მოშენებითაა დაკავებული. ყურაშვილი კი თავის მხრივ გამოცდილებას უზიარებს მეზობელ მარიკა კობერიძეს, რომელიც გეგმავს ფუტკარების დემო — სკები მეზობელი სოფლის მაცხოვრებლებს გააცნოს.

კობერიძეს ფუტკარის სკები მანამდეც ჰქონდა, მაგრამ საჭირო ინფორმაციის არ არსებობის გამო ფუტკარები დაეცოხა. პროექტის საშუალებით მან ისწავლა მათზე ზრუნვისა და მოშენების ახალი ტექნოლოგიები.

“სანამ პროექტი დაინწყებოდა ქალები უბრალოდ მეზობლები და მეგობრები იყვნენ, ახლა მათ აერთიანებთ ერთი საერთო ინიციატივა, რომ გაიუმჯობესონ ცხოვრება. ახლა ჩვენ ყველა ტრენინგსა თუ საქმიანობაზე ერთად დავდივართ” - აცხადებს ჟანა.

კობერიძე ეთანხმება და აღნიშნავს: “ამ სოფელში ჩვენ ინფორმაციას ერთმანეთს ვუცვლით, მომავალში კი არ ვაპირებთ პროექტი ასე დავტოვოთ, ჩვენი საქმიანობის გაფართოებას ვგეგმავთ”.

“პროექტში ყველა ჩაერთვება” თქვა ჟანამ. “ბავშვებიც უფრო მოტივირებულები არიან, რამდენადაც შრომას შემოსავალი მოაქვს”.

“სოფელში ჩვენ ინფორმაციას ერთმანეთს ვუცვლით, მომავალში კი არ ვაპირებთ პროექტი ასე დავტოვოთ, ჩვენი საქმიანობის გაფართოებას ვგეგმავთ.”

ფერმერებს ერთი თხოვნა აქვთ: “პროექტის გაგრძელების მხარდაჭერა”.

“არა მხოლოდ ჩვენთვის”, დასძინა კობერიძემ. “არამედ სოფლად მცხოვრები ხალხისათვის, ისინი თავად ისწავლიან და უკეთესი ცხოვრება ექნებათ”.

“რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში სათემო ინიციატივების ხელშეწყობისა და სიღარიბის შემცირების პროექტი “COMBI” 2009 წლის მარტში დაიწყო და 2011 წლის ოქტომბერში დასრულდა. პროექტი დაფინანსდა ევროკავშირისა და ავსტრიის განვითარების თანამშრომლობის მიერ (ADC).

მნიშვნელოვანი ფაქტები

- სამიზნე თემების 116 საოჯახო მეურნეობაში 121 დემოფერმა დაარსდა, გამოკითხული მოსახლეობის 78 პროცენტი აცხადებს, რომ სადემონსტრაციო ნაკვეთების შესახებ ინფორმირებულები არიან;
- პროექტის ხელშეწყობით 5 სათემო ორგანიზაცია დაფუძნდა, რომლებმაც ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და სხვა სათემო ორგანიზაციებთან კავშირები დაამყარეს;
- დაინერა და ადგილობრივ ხელისუფლებას წარუდგინა 5 თემის განვითარების გეგმა;
- ადგილობრივი მმართველობის 15%-იანი თანადაფინანსებით 5 სათემო პროექტი განხორციელდა, რომლითაც 1,120 ოჯახმა ისარგებლა;
- ცაგერში დაარსებული სასოფლო-სამეურნეო რესურს-ცენტრი ყოველწლიურად 660 ადამიანს ემსახურება;
- ადგილობრივი ხელისუფლების 25-მა და სათემო ორგანიზაციის 50-ზე მეტმა წარმომადგენელმა სხვადასხვა სახის ტრენინგი გაიარა, რომლებიც ადგილობრივი პოლიტიკის უკეთესად დაგეგმვას და გადწყვეტილების პროცესში ხალხის ჩართულობას შეუწყობს ხელს;
- გამოკითხულთა მხოლოდ 3 პროცენტი აცხადებს, რომ უკიდურესად შეჭირვებულ მდგომარეობაში არიან - პროექტის დაწყებამდე 3 წლის წინ ეს მაჩვენებელი 12 პროცენტი იყო. “საშუალოდ მაცხოვრებელთა” რაოდენობა კი 45 პროცენტიდან 62.5 პროცენტამდე გაიზარდა.

რაჭველი ფერმერის თამამი ოცნებები

50 წლის ლილი ბრეგვაძე მთიან სოფელ სხვადაში, რაჭაში ცხოვრობს და მესაქონლეობას მისდევს.

სოფელი სხვადა და სხვაგის თემი რაჭის ცენტრს, ქალაქ ამბროლაურს, 15 კილომეტრით არის დაშორებული. ავტობუსი აქ კვირაობით დადის. თემში სკოლა არ არის და ბავშვები ყოველდღე უახლოეს სკოლამდე 9 კილომეტრს ფეხით გადიან.

ზამთარობით ლილი ყველს ამზადებს და მყიდველის მოლოდინში ნათხში ინახავს. ზაფხულში იგი, ძირითადად, ქალაქიდან ჩამოსულ დამსვენებლებზე რძეს ყიდის.

მნიშვნელოვანი ფაქტები

- შერჩა 130 სხვადასხვა პროფილის ფერმერი, რომელთაც გადაეცა გრანტი სადემონსტრაციო ნაკვეთების მოსაწყობად;
- წარმატებული გამოცდილების გაზიარების მიზნით 600-მა ფერმერმა მიიღო მონაწილეობა გაცვლით ვიზიტებში საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში. შედეგად ფერმერების გარკვეულმა ნაწილმა საკუთარი ბიზნესი წამოიწყო;
- 250-მდე ფერმერი მონაწილეობდა ტრენინგებში, სადაც გაეცნენ ბიზნესის საფუძვლებსა და სოფლის მეურნეობაში არსებულ ახალ მეთოდებსა და ტექნოლოგიებს;
- ეკოლოგიური კატასტროფების და სტიქიური უბედურებების რისკის შემცირების მიზნით პროექტები 20 თემში განხორციელდა;
- ამბროლაურისა და ონის მუნიციპალიტეტებისთვის შემუშავდა და დაიბეჭდა ეკონომიკური დაგეგმარების მეთოდოლოგია, რომელიც დაეხმარება ადგილობრივ მთავრობას სიღარიბის დაძლევაზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში;
- 250-ზე მეტი ადამიანი მონაწილეობდა მუნიციპალური განვითარების სტრატეგიის შესახებ გამართულ სათემო შეხვედრებში. აღნიშნულმა გამოცდილებამ ხელი შეუწყო თანამონაწილეობრივი დაგეგმარების პრაქტიკის შემუშავებას.

მთებზე შეფენილი ხშირი და დიდებული ნაძვნარი, რომლებიც გარს აკრავს სოფელს, ცოტა საშიშროებასაც მალავს. ლილიმ ემოციურად გვიყვება, წინა დღეს საქონლის შინ მოდევნისას როგორ გადაეყარა მგლებს.

ლილი არ დაიბნა და საშველად მეზობლებისკენ გამოიქცა. სოფლის ქალებმა, როგორც ჩვევით, შუშხუნებით დააფრთხეს მტაცებლები.

“მოკვლით ვერ მოგვკლავ, მაგრამ დავაფრთხო მანც,” - აღნიშნავს ლილი.

ლილს ბევრი სირთულის გადალახვა შეუძლია. ამბობს, რომ მას მერე რაც ქეას პროექტის მონაწილე გახდა, მეტი ძალა მიეცა.

ლილის უკვე ჰყავდა სამი ფური, როცა პროექტის “სოფლის განვითარება რაჭა-ლეჩხუმი” მიერ თანადაფინანსებით 2010 წლის ოქტომბერში ორი ფური შეიძინა.

მესაქონლეობა შემოსავლიანი ბიზნესი აღმოჩნდა ლილისთვის და ყველის გაყიდვებით მოგროვილი თანხით კიდევ შეიძინა რამდენიმე ფური, ამასობაში ხბოებიც შემოემატა და საქონლის რაოდენობა 13 სულამდე გაიზარდა.

“პროექტმა უზარმაზარი ენთუზიაზმით ამავსო,” - ამბობს ლილი. “პროექტში ჩართვის შემდეგ ყველის წარმოება და გაყიდვა დავიწყე. მანამდე ყველს არ ვყიდდი.”

მესაქონლეობისა და ვეტერინარიის შესახებ სხვადასხვა გაცვლით ვიზიტსა და ტრენინგში მონაწილეობის შემდეგ ლილის საკუთარი თავისა და ძალებისადმი რწმენა კიდევ უფრო გაუძლიერდა. იგი მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ურეკავს ქეას პროექტის ვეტერინარს ამბროლაურში დახმარებისთვის, ახლა იგი ბევრ საკითხს დამოუკიდებლადაც იოლად აგვარებს.

ლილის საქონლის რაოდენობის მატებასთან ერთად მისი ოცნებები უფრო თამამი ხდება. ფერმერი იმედოვნებს, გაისად ზაფხულში 20 სული საქონელი ეყოლება და მის რეგიონში, სადაც ცოტა ქალი ატარებს მანქანას, იგი შეძლებს ჯიპის შეძენას. “საკუთარი ავტომანქანის შეძენა მსურს,” ამბობს ლილი.

სურვილების ასრულებისთვის, პირველ რიგში, საქონელი უნდა ჰყავდეს კარგად. ლილისთვის მთავარი საჭირობო საკითხია პირუტყვისთვის საკმარისი თივის დამზადება, რადგან იგი მცირე ფართობის მიწას ფლობს და მარტო უძღვება საქმეს. მეგობრებმა ბანკიდან სესხის აღება ურჩიეს, მაგრამ არ სურს ვინმეს ვალი ჰქონდეს, თანაც არასტაბილური შემოსავლების მქონე ფერმერებისთვის ბანკიდან სესხის გამოტანა რთულია.

მაგრამ ლილის ეჭვიც არ ეპარება თავის მიზნების წარმატებით განხორციელებაში. “თუ რამეს დავისახავ მიზნად, მას აუცილებლად ავისრულებ,” - ამბობს იგი. “სირთულეების არ მეშინია.”

სოფლის განვითარება რაჭა-ლეჩხუმი (RDRL) პროექტი დაფინანსებულია შვეიცარიის განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტოს (SDC) მიერ.

მცირე ბიზნესით - დიდი ცვლილებები

სხვადასხვა პროექტის ფარგლებში ქვა განაგრძობს ბიზნესის დასაწყებად მცირე გრანტების გაცემას, რათა სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობას დამოუკიდებელი შემოსავლის წყარო გაუჩინდეს. ამასთან, აქცენტს მცირე ბიზნესში ქალების ჩართულობასა და მათი ეკონომიკური თუ სოციალური პირობების გაუმჯობესებაზე აკეთებს.

პროექტის - “ადგილობრივი მოსახლეობის განვითარების ინიციატივის” ფარგლებში მცირე ბიზნესის დასაწყებად გრანტი 77-მა ადამიანმა მიიღო. გრანტის საშუალო მოცულობა 1000 ამერიკულ დოლარს შეადგენდა. დაფინანსდა სხვადასხვა ტიპის ბიზნესი, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება და რამდენიმე სახის მომსახურების სფერო.

“ადგილობრივი მოსახლეობის განვითარების ინიციატივა” ინიცირებული და დაფინანსებულია BP-ს და მისი პარტნიორების მიერ ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის, სამხრეთ კავკასიური გაზსადენისა და საქართველოს მილსადენის კომპანიებში.

პროგრამის მიზანია მილსადენის გასწვრივ მდებარე სოფლებში გააძლიეროს BP-სა და თემების პოზიტიური ურთიერთობა იმ თემებში ინვესტირებით, რომელიც გამოხატავს ვალდებულებას გახდეს თემის მდგრადი განვითარების მოდელი.

პროექტის მიზნის მიიღწევას განაპირობებს ორი მთავარი ქვე-ამოცანა - “ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციების შესაძლებლობების გაზრდა, რომელიც გააუმჯობესებს მილსადენის გასწვრივ მდებარე თემების სოციალურ მდგომარეობას და მეორე - ეკონომიკური შესაძლებლობების გაძლიერება, რომელიც ხელს შეუწყობს მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარებას”. საქმიანობები, რომელიც უზრუნველყოფს ამოცანების მხარდაჭერას ორი სახისაა. ერთი, რომელიც პირდაპირ და სწრაფ სარგებელს მოუტანს თემის წევრებს და მეორე, რომელიც შექმნის საფუძველს თემის განვითარებისათვის მომავალში. ასეთი ინიციატივების მაგალითად შეგვიძლია დავასახელოთ: სათემო ინფრასტრუქტურის სქემა, სტრუქტურული ცვლილებები უფრო ხელშემწყობი გარემოს ჩამოყალიბებისთვის — CDI-ის განხორციელების ნაციონალიზაცია, მეტი გრანტები მცირე მენარმეებს ბიზნესის განსავითარებლად, სადემონსტრაციო ფერმები და სასოფლო-სამეურნეო საკონსულტაციო მომსახურება, რომელიც გაზრდის სამიზნე ოჯახების მეურნეობის შემოსავალს და სხვ.

გაგრძელება წინა გვერდიდან

ფოტოზე: პროექტის ფარგლებში მიღებული გრანტით ცილა გუგეშაშვილმა სოფელ ივანოვკაში სურსათის მაღაზია გახსნა. სტატია მის შესახებ ბიულეტენის წინა ნომერში შეგიძლიათ იხილოთ.

მცირე ბიზნესით - დიდი ცვლილებები

ძირითადი შედეგები:

- დაფინანსებული ბიზნესების ხელშეწყობით 36-ზე მეტი ადამიანი დასაქმდა, მათ შორის 16 ქალი;
- გრანტის მიმღებთა 70% აცხადებს, რომ მათი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა გაუმჯობესდა;
- დაფინანსებული ბიზნესიდან მიღებული შემოსავალი ოჯახების საერთო შემოსავლის თითქმის 25% შეადგენს;
- გრანტის მიმღებთა 35% აცხადებს, რომ ბიზნესმა მათ დამოუკიდებელი შემოსავლის წყარო მისცა;
- გრანტის მიმღებთა 85 % ბიზნესის გაფართოებას აპირებს;
- გრანტის მიმღებთა 44% რეგულარულად აწარმოებს საბუღალტრო აღრიცხვის ჟურნალს;
- გრანტის მიმღებთა 70% აცხადებს, რომ მანამდე ბიზნეს საქმიანობით არ ყოფილან დაკავებული;
- გრანტის მიმღებთა 9%-მა საკუთარ ბიზნესში რეინვესტიცია მოახდინა;
- გრანტის მიმღებთა 70 % აცხადებს, რომ ამაღლდა მათი თვითშეფასება და გაუმჯობესდა ოჯახის წევრების დამოკიდებულება მათ მიმართ;
- გრანტის მიმღებთა 72% თვლის, რომ მცირე ბიზნესი ძალიან მნიშვნელოვანია სოფლის მაცხოვრებლებისთვის.

მარნეულის საკონსოლიდაციო ცენტრი წარმატებით აგრძელებს საქმიანობას

სოფელ მარაბდაში მცხოვრებ ლეილა კენკებაშვილს რძე გასაყიდად ადრე თბილისში დაჰქონდა. თუმცა, უკვე 2 წელია, რაც რძეს მარნეულის ყველის საკონსოლიდაციო ცენტრში აბარებს. ზაფხულის სეზონზე თვეში დაახლოებით 500 ლიტრამდე ყიდდა. ზამთრის სეზონზე წველადობასთან ერთად რძის რეალიზაციამაც იკლო, მაგრამ ლეილა გაზაფხულს იმედით შეჰყურებს.

“სოფელში არც ავტობუსი დადის, არც მიკროავტობუსი და რძის თბილისში წაღება რთული იყო. ახლა რძეს ადგილზე იბარებენ, თან კარგ ფასსაც გვინდიან. ჩემი ოჯახისთვის ეს დიდი შეღავათია”, - ამბობს ლეილა.

ლეილას მეზობელი თამრიკო ალიხანაშვილი წარმოშობით რუსთაველიდანაა და რძე სარეალიზაციოდ რუსთავეში დაქონდა: “ჩემთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ რძის გარკვეულ რაოდენობას მიკვეთავდნენ და ფულს წინასწარ მიხდიდნენ. 150 ლარის წიგნები სასექტემბროდ ასე შევიძინე”, - ამბობს თამრიკო.

მარნეულის გადამამუშავებელი ქარხანა ერთ-ერთია იმ ექვსი საკონსოლიდაციო ცენტრიდან, რომელიც პროექტის - “ფერმერები და ბაზარი” - ფარგლებში თანადაფინანსების პრინციპით შეიქმნა. საკონსოლიდაციო ცენტრი ფერმერებს საშუალებას აძლევს საკუთარი პროდუქციის რეალიზაციისათვის საჭირო დრო და ფინანსები დაზოგონ და მთლიანად პირველადი წარმოების განვითარებაზე გადაერთონ. ეს ფერმერებს სტიმულს აძლევს წარმოებული პროდუქციის რაოდენობა, ხარისხი და შესაბამისად შემოსავლებიც გაზარდონ.

მარნეულის ქარხანა რძეს მეზობელ სოფლებში ყიდულობს. შესყიდული რძით წარმოებულ ყველს ადგილობრივ ბაზარზე ყიდის და რესტორნებში აბარებს.

“პროექტთან თანამშრომლობა მართლაც რომ მნიშვნელოვანი იყო. საკონსოლიდაციო ცენტრის ასამოქმედებლად დეტალურად განერილი გეგმა გვქონდა, მაგრამ საკმარისი ფინანსების არ გვქონდა და პროცესი დროში იწელებოდა,”- აღნიშნა მარნეულის საკონსოლიდაციო ცენტრის დირექტორმა მამუკა ასანიძემ.

მამუკა ასანიძე ამბობს, რომ ცენტრი საქმიანობას კვლავ წარმატებით აგრძელებს.

“სამომავლოდ ვგეგმავთ წარმოების გაფართოვებას და ნაყინის გამოშვებას. ამავდროულად ნაყინის დამამზადებელი ძველი დანადგარების ახლით შეცვლაც გვინდა”.

ქვამ სამწლიანი პროექტის “ფერმერები და ბაზარი” განხორციელება 2011 წლის ივნისში დაასრულა. “ფერმერები და ბაზარი” BP - სა და მისი პარტნიორების მიერ ინიცირებული და დაფინანსებული პროექტის - “ადგილობრივი მოსახლეობის განვითარების ინიციატივა” - ნაწილია.

პროექტი ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის და სამხრეთ კავკასიური გაზსადენის გასწვრივ მდებარე სოფლებს მოიცავდა. მისი მიზანი სასოფლო-სამეურნეო სერვისების, ასევე ბაზრის ხელმისაწვდომობის გაზრდა და ამ გზით აღნიშნულ არეალში მოსახლეობის პირობების გაუმჯობესება იყო.

მნიშვნელოვანი ფაქტები

- საკონსოლიდაციო ცენტრებთან თანამშრომლობით ფინანსური და არაფინანსური სარგებელი 792 -მა ფერმერმა მიიღო;
- საკონსოლიდაციო ცენტრებმა ფერმერებისგან 268,000 ლარის ღირებულების პროდუქცია შეისყიდეს;
- ფერმერების 89 % აღნიშნავს, რომ მათი ოჯახის წლიური შემოსავალი საშუალოდ 19 %-ით გაიზარდა.

მცირე გრანტები

სილარიბის შესამცირებლად

“მინის ბიო-ჰომუსით დამუშავება აუმჯობესებს მოსავალს და წარმოების ფასიც გაცილებით იაფია. შესაბამისად, ამ ტიპის სასუქზე მოთხოვნა აქ მაღალია”, — ამბობს არტაში.

“ახლა მე გაჩვენებთ ჩვენს გმირებს. აი ისინიც — კალიფორნიული ჭიები” - არტაშის ისინი მინიდან ამოყავს და ახლოს მოაქვს. დაახლოებით ათი ნითელი ჭიაცყლა ნიადაგში უცნაურ ხვრელებს აკეთებს. არტაშის გმირები სინამდვილეში ორგანულ სასუქს აწარმოებენ, რომელიც ბიო-ჰომუსის სახელითაა ცნობილი.

არტაშ კარაპეტინი სპიტაკის ფერმერთა ასოციაციის პროექტის მენეჯერია. ასოციაციამ ქესაგან გრანტი მიიღო და სომხეთის ქალაქ სპიტაკში ბიო - ჰომუსის წარმოება წამოიწყო.

სპიტაკი სომხეთ-საქართველოს მოსაზღვრე პატარა ქალაქია, რომელიც ტავეუშის პროვინციაში მდებარეობს. საქართველო-სომხეთის მოსაზღვრე რეგიონები ეკონომიური საქმიანობისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების განვითარების თვალსაზრისით ურბანულ ცენტრებს მნიშვნელოვნად ჩამორჩება. მოძველებული და დაზიანებული ინფრასტრუქტურა და ცუდად განვითარებული სატრანსპორტო კომუნიკაცია ვაჭრობას ხელს უშლის. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი სოფლის მეურნეობითაა დაკავებული, მაგრამ ამ საქმიანობიდან ფულადი შემოსავლების გენერირებას ვერ ახერხებს.

მაშინ როდესაც შემოსავლის მიღების წყაროები მწირია, სპიტაკის ფერმერთა ასოციაცია, ორგანული სასუქის წარმოების ხელშეწყობის გზით რეგიონში სილარიბის

შემცირებას ცდილობს. ერთი შეხედვით ამბიციური განაცხადი ჩანს, მაგრამ სპიტაკის ფერმერთა ასოციაციას მიაჩნია, რომ ბიო-ჰომუსის გამოყენება სოფლის მეურნეობაში ქიმიკატებთან შედარებით ბევრად უფრო ეკონომიურია. უფრო მეტიც, ბიო-ჰომუსი მარტივი და იაფი რეპროდუქციის საშუალებას იძლევა და ხელს უწყობს სხვა ფერმერებს იგივე მეთოდის გამოყენებით მოსავალი და მოგება გაზარდონ.

“ერთი კილოგრამი ბიო-ჰომუსი რვა კილოგრამ ქიმიურ სასუქს უდრის. უფრო მეტიც, მინის ბიო-ჰომუსით დამუშავება აუმჯობესებს მოსავალს და წარმოების ფასიც გაცილებით იაფია. შესაბამისად, ამ ტიპის სასუქზე მოთხოვნა აქ მაღალია”, — ამბობს არტაში.

ჯერჯერობით, სპიტაკის ფერმერთა ასოციაციამ ტრენინგ 40 ორგანული სოფლის მეურნეობით დაინტერესებულ ქალს ჩაუტარა, ახლა ქალთა ჯგუფები ნაკელს და სამურნეო წარჩენს ბიო — ჰომუსის საწარმოებლად აგროვებენ. 38 წლის ლამარა ერთერთია მათგანია. მისი ოჯახური ცხოვრება სხვა ქალებისას გავს: უმუშევარი ქმარი, მცირეწლოვანი ბავშვები, მცირე შემოსავალი და მძიმე შრომა.

“ პროფესიით ექთანი ვარ, მაგრამ სამსახური ვერ ვიპოვე,” გვითხრა მან. “მინაზე მანამდეც ვმუშაობდი, მაგრამ ბიო-ჰომუსის გამოყენებით ვფიქრობ, რომ უკეთეს მოსავალს მოვიყვან და ოჯახის შემოსავალიც გაიზრდება”, - აღნიშნავს ლამარა.”

სპიტაკის ფერმერთა ასოციაცია ერთ ერთია შვიდ სამოქალაქო ორგანიზაციას შორის, რომელმაც პროექტ STAGE II ფარგლებში მცირე გრანტი მიიღო. მცირე გრანტის მეშვეობით ქეა მიზნად ისახავს გადაღიეროს მოსახლურ რეგიონებში მოქმედი სამოქალაქო ორგანიზაციები და ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროებების გადამწყვეტაში დაეხმაროს.

რამდენადაც მოსახლეობას სხვადასხვა პრობლემა აწუხებს, წარდგენილი პროექტებიც განსხვავებული იყო: სადრენაჟო არხის შეკეთება, საირიგაციო არხის აღდგენა, საზაფხულო ახალგაზრდული ბანაკის ორგანიზება, სათამაშო მოედნისა და სკვერის მშენებლობა — ეს არასრული ჩამონათვალა, რომელიც პროექტ STAGE II — ის ფარგლებში ადგილობრივმა სამოქალაქო ორგანიზაციებმა განხორციელეს.

ადგილობრივი ინიციატივების დაფინანსებისას გარდა, ქეას მიზანი იყო ხელი შეეწყოს სამოქალაქო სექტორსა და ადგილობრივი თვით-მმართველობის შორის პარტნიორობას, რომ ერთობლივად მოახდინონ პრობლემების გადაჭრა. გარდა ამისა, ტრანსსასაზღვრო კავშირების გაძლიერების მიზნით საქართველო და სომეხი მონაწილეების ჩართვით უამრავი ერთობლივი სემინარი, ტრენინგი, ბაზრობა და გაცვლითი ვიზიტი მოეწყო.

“მინდა ერთი მაგალითი მოვიყვანო, რატომ არის ტრანს-სასაზღვრო თანამშრომლობა მნიშვნელოვანი” — გვითხრა არტამმა: “ერთი თვის შემდეგ, ეს თესლი მწვანე ხახვად გადაიქცევა. მაგრამ საქართველოში სათესლე ხახვი ფასი 2.5-ჯერ იაფია. იქიდან რომ შემოვიტანოთ, იაფადაც გაცვიდით. აი, სწორედ ამიტომ გვჭირდება ეს კავშირები”.

მნიშვნელოვანი ფაქტები

- პროექტის სამიზნე სამოქალაქო ორგანიზაციებმა საქართველოსა და სომხეთში ადგილობრივი მოსახლეობის პრობლემების გადამწყვეტის მიზნით შვიდი პროექტი განხორციელდა;

- პროექტმა ხელი შეუწყო საქართველოსა და სომხეთის სასაზღვრო რეგიონებში არსებულ ათ სამოქალაქო საზოგადოებრივ ორგანიზაციას პარტნიორული ურთიერთობების დამყარებაში, რამაც ერთობლივი პროექტების განხორციელების შესაძლებლობა მისცა;

- ქეამ პარტნიორებთან ერთად სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და ადგილობრივი მთავრობის წევრების უნარების ამაღლების მიზნით სემინარებისა და ტრენინგების მთელი სერია ჩაატარა, რათა მათ მიეცეთ საშუალება უკეთ შეძლონ ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესების გამოხატვა;

-სასწავლო ვიზიტების, ერთობლივი ბაზრობებისა და სემინარების შედეგად სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციებსა და ადგილობრივი მმართველობას შორის კავშირები გაძლიერდა, ასევე მათ საშუალება მიეცათ მომავალი თანამშრომლობის პერსპექტივები დაესახათ

38 წლის ლამარა სპიტაკში ბიუჭუმუსს აწარმოებს და იმედი აქვს, რომ ოჯახის შემოსავალი გაიზრდება.

პროფესიით ექთანი ვარ, მაგრამ სამსახური ვერ ვიშოვე,” გვითხრა მან. “მინაზე მანამდეც ვმუშაობდი, მაგრამ ბიო-ჰომუსის გამოყენებით ვფიქრობ, რომ უკეთეს მოსავალს მოვიყვან და ოჯახის შემოსავალიც გაიზრდება”

საქართველოსა და სომხეთის მოსაზღვრე რეგიონებში სიღარიბის დაძლევა და ნდობის აღდგენა სოფლად მდგრადი განვითარების საკითხებში სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერების გზით (STAGE II) დაფინანსებული ავსტრიის განვითარების თანამშრომლობის (ADC) მიერ

ქეა მადლობას უხდის დონორ ორგანიზაციებს, რომლებმაც 2011 წელს პროექტების განხორციელების საშუალება მოგვცეს:

Austrian
Development Cooperation

ავსტრიის განვითარების თანამშრომლობა

ევროკავშირი

BP და მისი პარტნიორები გაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის, სამხრეთ კავკასიური გაზსადენისა და საქართველოს მილსადენის კომპანიებში

ბაეროს
ლტოლვილთა
შმაღლესი
კომისარიატი

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტო

NORWEGIAN MINISTRY
OF FOREIGN AFFAIRS

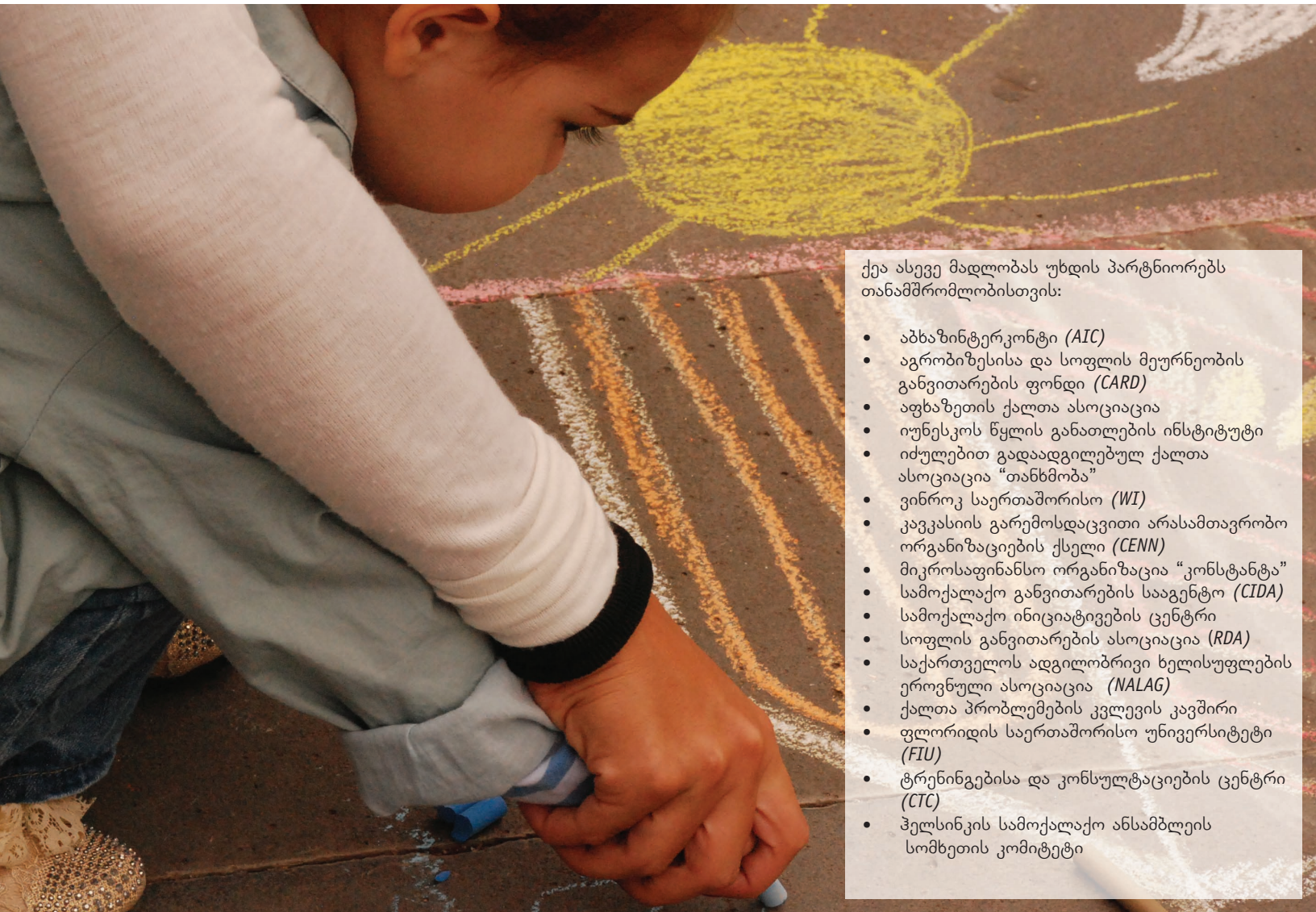
ნორვეგიის საგარეო
საქმეთა სამინისტრო

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

შვეიცარიის განვითარების და
თანამშრომლობის სააგენტო

ქეა ასევე მადლობას უხდის პარტნიორებს თანამშრომლობისთვის:

- აბსაზინტერკონტი (AIC)
- აგრობიზესისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ფონდი (CARD)
- აფხაზეთის ქალთა ასოციაცია
- იუნესკოს წყლის განათლების ინსტიტუტი
- იძულებით გადაადგილებულ ქალთა ასოციაცია "თანხმობა"
- ვინროკ საერთაშორისო (WI)
- კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი (CENN)
- მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია "კონსტანტა"
- სამოქალაქო განვითარების სააგენტო (CIDA)
- სამოქალაქო ინიციატივების ცენტრი
- სოფლის განვითარების ასოციაცია (RDA)
- საქართველოს ადგილობრივი ხელისუფლების ეროვნული ასოციაცია (NALAG)
- ქალთა პრობლემების კვლევის კავშირი
- ფლორიდის საერთაშორისო უნივერსიტეტი (FIU)
- ტრენინგებისა და კონსულტაციების ცენტრი (CTC)
- ჰელსინკის სამოქალაქო ანსამბლის სომხეთის კომიტეტი